

*Santa Maria de Valldonzella:
un monestir sense memòria pròpia.
Les destruccions de l'arxiu i les noves
troballes documentals necessàries per
conèixer la història de la comunitat**

Antoni Albacete i Gascón

*Llicenciat en Història, Diplomant en Estudis Avançats:
“Món Medieval i Modern. Últimes línies de Recerca”,
Graduat Superior en Arxivística i Gestió Documental*

Margarida Güell i Baró

*Llicenciada en Història de l'Art, Maîtrise en Historia de l'Art,
Màster en Història de l'Art “Histoire de la création artistique
occidentale du Moyen Âge à nos jours”*

Resum: La redacció d'una nova monografia sobre el monestir femení cistercenc de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona ha estat el primer pas per reiniciar l'estudi de la història de la comunitat. Aquest treball s'ha realitzat amb la documentació d'arxius civils i religiosos perquè Valldonzella ha perdut gran part del seu fons documental en el transcurs de conflictes que han assolat el país al llarg dels segles. La descoberta recent de documentació pròpia del monestir, així com la prossecció del treball iniciat en arxius catalans, ha de servir per continuar avançant en l'estudi d'aquesta comunitat centenària.

Paraules clau: Valldonzella, Barcelona, arxius, Cister, monges.

* Volem agrair molt especialment a l'Andrea Rovira i Bordonau, directora de *Paratge*, haver-nos proposat incloure el nostre estudi sobre l'arxiu del monestir de Valldonzella en aquesta publicació. També volem expressar el nostre agraïment a Josep Torné i Cubells, per les seves orientacions bibliogràfiques i els seus suggeriments, correccions i puntualitzacions, que han enriquit notablement el nostre discurs i en general, la nostra recerca sobre Valldonzella.

Resumen: La redacción de una nueva monografía sobre el monasterio femenino cisterciense de Santa Maria de Valldonzella en Barcelona ha sido el primer paso para retomar el estudio de la historia de la comunidad. Este trabajo se ha realizado con la documentación de archivos civiles y religiosos, pues Valldonzella ha perdido gran parte de su fondo documental durante diferentes conflictos que han asolado el país a lo largo de los siglos. El descubrimiento reciente de documentación propia del monasterio, así como la prosecución del trabajo iniciado en otros archivos, deben servir para continuar avanzando en el estudio de esta comunidad centenaria.

Palabras claves: Valldonzella, Barcelona, archivos, Císter, monjas.

Abstract: The writing of a new monograph on the feminine Cistercian Monastery of Santa Maria de Valldonzella in Barcelona has been the first step to resume the history of the community. This work has been performed using documents from civil and religious archives, since Valldonzella has lost much of its archive during several conflicts that have ravaged the country over the centuries. The recent discovery of own monastery's documentation, as well as the continuation on researches started on other archives, should serve to progress the study of this century-old community.

Keywords: Valldonzella, Barcelona, archives, Cistercian order, nuns.

Résumé: La rédaction d'une nouvelle monographie sur le monastère cistercien féminin de Santa Maria de Valldonzella à Barcelone a été le premier pas pour reprendre l'étude de l'histoire de la communauté. Ce travail a été réalisé avec la documentation de nombreuses archives civiles et religieuses car Valldonzella a perdu une grande partie de son fonds suite à différents conflits qui ont frappé le pays depuis des siècles. La redécouverte récente de documentation propre au monastère et la poursuite du travail entrepris dans ces archives permettront de continuer à avancer dans l'étude de cette communauté centenaire.

Mots clés: Valldonzella, Barcelone, archives, ordre de Cîteaux, religieuses.

L'objecte del present treball és explicar breument les característiques que defineixen l'arxiu del monestir femení cistercenc de Santa Maria de Valldonzella, a Barcelona, així com les particularitats que suposa l'estudi de la comunitat a través d'aquest arxiu fragmentari, combinat amb la ineludible documentació d'altres centres d'arxiu, indispensable per a redibuixar la història de la comunitat des del segle XIII fins a l'actualitat. El fet que des dels seus inicis la comunitat hagi disgregat i perdut parcialment el seu arxiu, condiona totalment la recerca que qualsevol estudiós vulgui emprendre sobre algun dels aspectes de la història de Valldonzella.

També veurem com malgrat les destruccions documentals, la comunitat ha pogut salvar documentació, numèricament parlant molt escassa, però d'una importància cabdal. Paradoxalment, aquesta documentació pròpia no ha estat utilitzada de manera sistemàtica i aprofundida per la major part dels investigadors que ens hem dedicat a l'estudi de la història de Valldonzella. En el present article expliquem quins són aquests documents, així com el seu contingut, i ens centrem en la documentació "re" descoberta el febrer del 2013, per tal que, en el futur, en puguem extreure informació que permeti continuar avançant en la reconstrucció de la història de la comunitat.

UNA NOVA MONOGRAFIA PER A VALLDONZELLA

La comunitat monàstica de Valldonzella ens va encarregar el 2010 la realització d'un estudi sobre el monestir de Santa Maria de Valldonzella; el resultat prengué la forma de monografia que portà per títol *El Reial Monestir de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona (1147–1922). Història i art en un centre d'espiritualitat cistercenca*.¹ L'objectiu de l'encàrrec era disposar d'un treball fet amb una metodologia rigorosa i imparcial, que repassés la història centenària i atzarosa de Valldonzella i actualitzés i ampliés l'estudi fet per Antoni Paulí Meléndez l'any 1972, que fins aquell moment era l'únic treball monogràfic sobre la institució.²

L'absència d'arxiu a Valldonzella, entès com a fons³ complet i organitzat, va portar a plantejar-nos la nostra monografia com una obra de síntesi, tot i marcar-nos nivells de concreció i detall elevats. Per altra banda, també vam voler abastar una cronologia el més extensa possible, d'acord amb la voluntat de la comunitat. Per últim, es va establir el compromís d'enllestir la feina dins d'un marge de temps que en possibilités la seva publicació al llarg del 2013, any del centenari de actual i últim monestir de la comunitat.

El fet de no poder comptar amb l'arxiu monàstic complet també va determinar la metodologia de treball. En primer lloc, es va realitzar una exhaustiva recerca bibliogràfica per tal de conèixer amb exactitud què s'havia publicat sobre els diversos aspectes de la història del monestir. Amb les referències documentals extretes de la bibliografia s'obtingueren els primers indicis sobre els fons arxivístics, cosa que va permetre copsar errades documentals fetes per autors que ens havien precedit, períodes més o menys ben documentats i punts forts i febles de la investigació, a més de dibuixar un panorama global que funcionava de marc que permetria donar el màxim equilibri cronològic i temàtic al conjunt.

La manca de gran part de la documentació antiga pròpia del monestir provocà que la recerca en els diversos centres d'arxiu anés més enllà de completar dades, i servís per fornir realment la base documental

1. Antoni ALBACETE I GASCÓN; Margarida GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona (1147-1922). Història i art en un centre d'espiritualitat cistercenca*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 399 p.

2. Antonio PAULÍ MELÉNDEZ, *Santa Maria de Valldonzella*, Barcelona, [s.n.], 1972.

3. "Conjunt de documents, de qualsevol tipologia o suport, produït orgànicament i/o reunit i utilitzat per una persona, una família o un organisme en l'exercici de les seves activitats i funcions" (AA.DD., *Norma de Descripció Arxivística de Catalunya*. Barcelona, Departament de Cultura. Subdirecció General d'Arxius, 2007, p. 181).

de la monografia; aportant un ampli ventall de dades plasmades en una gran diversitat de tipologies documentals que ens ha permès treballar una pluralitat d'aspectes de la vida del monestir al llarg dels segles. Aquesta absència també va comportar que no es pogués resseguir la totalitat dels aspectes de la vida de la comunitat de manera lineal i continuada al llarg de totes les etapes històriques, així que els temes tractats en la monografia són el resultat de les temàtiques reflectides en els documents.

Paral·lelament, s'inicià el buidatge de fons documentals generats per les institucions que tingueren algun tipus de vinculació amb el monestir al llarg dels segles, empresa que s'estengué durant el 2010 i bona part del 2011. A Barcelona, s'ha treballat en el centres d'arxiu següents: l'Arxiu Històric de Protocols, l'Arxiu Diocesà, l'Arxiu Reial (Arxiu de la Corona d'Aragó), l'Arxiu Històric de la Ciutat, l'Arxiu Municipal Contemporani, Arxiu fotogràfic, Arxiu de la Reial Càtedra Gaudí i l'Arxiu Històric del Cercle Artístic de Sant Lluç. L'extensa cronologia de la comunitat de Valldonzella, i la riquesa de les fonts documentals del nostre país, i de l'àmbit barceloní en concret, fan que la recerca als arxius barcelonins estigui lluny de poder-se considerar totalment finalitzada. Així mateix, el constrenyiment de la data de lliurament ens va portar a deixar també per a futures investigacions el buidatge d'altres arxius de la península i de la resta d'Europa.

Pel que fa als límits cronològics de l'estudi, vàrem agafar com a punt d'inici l'any 1147,⁴ data de la primera referència documental coneguda, fins al moment, de la comunitat; no obstant, el punt final fou més complex d'establir. La comunitat té més de 800 anys, per la qual cosa calia ésser realista alhora de decidir on ens aturàvem. Atenent-nos a que l'esdeveniment que tanqués la recerca havia de tenir una significació clara pel monestir, ens vam decidir per finalitzar l'estudi al 1922, any de la consagració de l'església de l'actual monestir modernista.

Afavorits i condicionats per tots aquests factors, creiem que hem confeccionat una panoràmica completa de l'evolució històrica del cenobi. El resultat final és un treball amb coherència pròpia però alhora és un punt de partida per poder avançar en l'estudi de detall de les múltiples facetes d'aquesta institució centenària.

L'ARXIU MONÀSTIC: LES DESTRUCCIONS I PÈRDUES DOCUMENTALS

La comunitat de Valldonzella va estar marcada, des dels seus inicis, pels canvis de residència (temporals o definitius) provocats, majoritàriament, per raons bèl·liques i polítiques, i que tingueren conseqüències desiguals en el seu patrimoni arquitectònic i documental. El primer monestir de la comunitat valldonzellenca pròpiament destruït fou el que se situava a la Creu Coberta, i va ser atacat en el marc de la Guerra dels Segadors (1640-1652). El 1651 les monges foren evacuades des del monestir a la ciutat, mesos abans que es produís l'atac de les tropes reials comandades per Joan Josep d'Àustria. És molt probable que les monges s'emportessin, si no la totalitat de la documentació, sí la que consideraven més important, ja fos atenent al seu valor primari,⁵ o bé al valor permanent que adquireix determinada documentació.⁶ Es tenen

4. *Cartulari de "Sant Cugat" del Vallès*, vol. III. Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques. Secció de Estudis Medievals de Barcelona, 1945-1981, p. 151.

5. Un document posseeix valor primari –jurídic, administratiu, legal o probatori– des del moment mateix del seu naixement, pel sol fet de tenir per objecte plasmar la gestió d'una activitat humana determinada o el desenvolupament d'una funció. El document serveix de garantia i de prova d'aquesta activitat o funció (AA.DD., *Manual d'arxivística i gestió documental*. Barcelona: Associació d'Arxivers de Catalunya, 2009, p. 80).

6. Quan els drets i les obligacions garantits pels documents prescriuen, el document pot desenvolupar el valor permanent, tenint com característica fonamental ser una font per a la investigació històrica i per l'acció cultural (AA.DD., *Manual d'arxivística i gestió...*, p. 81).

notícies d'altres moments en els que les monges van disposar de temps material per preservar el seu arxiu, o la part més important d'aquest, enviant-lo a un lloc segur,⁷ tal com han fet nombroses comunitats al llarg dels segles per tal de salvaguardar la seva memòria escrita.⁸

Creiem que van actuar així amb el seu arxiu perquè poc abans de la primera destrucció de l'arxiu monàstic provocada pels fets de la Setmana Tràgica, quan el monestir va ser incendiat i arrasat per complet la nit de dimarts 27 de juliol de 1909, Vallldonzella conservava un volum important de documents anteriors a la Guerra dels Segadors i la destrucció d'aquell monestir. Referent a aquesta primera destrucció de l'arxiu de Vallldonzella, ja al segle XX, tenim poca informació. Se sap que, tot i els avisos que havien rebut les monges, d'amics i familiar al llarg d'aquell dia 27,⁹ es resistiren a marxar fins que a la matinada hagueren d'abandonar forçosament i sortir en grups per buscar refugi en cases veïnes. La salvaguarda de documents i altres béns de les monges fou molt caòtica degut a la manca de previsió per part de la comunitat, i el volum documental salvat fou extremadament reduït.¹⁰

Molt probablement, en la precipitació de la sortida d'aquella matinada de 1909, es van recollir els documents que versemblantment estaven més a mà per ser utilitzats per a la redacció de la història de la comunitat, perquè aquell succés va coincidir amb els primers anys d'abadiat d'Esperança Roca i Roca (1900-1924),¹¹ una de les grans figures de la història centenària de la comunitat, amb un paper clau en l'impuls per recollir dades que servissin per escriure una història de Vallldonzella.

Aquesta sensibilitat d'Esperança Roca pels orígens de la comunitat motivaren que disposés, des de l'any 1900, la intervenció a l'arxiu, que havia quedat molt desorganitzat i amb pèrdues documentals importants degut als canvis de monestir i les exclaustacions produïdes per conflictes bèl·lics i desordres socials, a partir de les indicacions de mossèn Josep Mas, arxiver de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.¹²

7. Seria el cas del trasllat de l'arxiu de Vallldonzella al monestir de Santa Clara de Barcelona als volts de novembre de 1808, quan les tropes napoleòniques ocuparen la ciutat i ordenaren que la comunitat desallotgés el monestir (ANTONI ALBACETE I GASCÓN; MARGARIDA GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir...*, p. 265-266). Una altra notícia referent a una intervenció d'urgència a l'arxiu és de l'estiu de l'any 1835, quan les monges reberen l'ordre de sortir del monestir pels aldarulls provocats per la bullanga que es produí per la festivitat de Sant Jaume; passat el perill, que no va afectar al monestir, tornaren; però poc després les autoritats disposaren la seva exclaustació altre cop, "podent portarsen solament las cosas que eran de las monjas en particular"; un cop ja havien marxat foren avisades que els documents de l'arxiu estaven escampats per la sagristia, i un parell de monges van tornar per recollir el que van poder (Arxiu del Monestir de Vallldonzella (a partir d'aquí, AMV). *Notes històriques del Monastir Cisterciense de Santa Maria de Vallldonzella*, volum 2 [de l'any 1601 a 1900], 379 p.; en concret p. 293-294).

8. Com per exemple, el monestir de Santa Clara de Barcelona, amb una vida també incidental com Vallldonzella, que sempre ha procurat salvar el seu arxiu (vegeu NÚRIA JORNET I BENITO, "Sant Antoni i Santa Clara de Barcelona: origen d'un monestir i configuració d'un arxiu monàstic (1236-1327)". Directora: Dra. Blanca Garí. Tesi doctoral [en línia]. Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica, 2005, p. 623-624) <<http://hdl.handle.net/10803/119825>> [Consulta: 6, desembre, 2013].

9. ANTONI ALBACETE I GASCÓN; MARGARIDA GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir...*, p. 297-299.

10. "...tan sols han quedat alguns plechs d'escripturas que l'arxivera tragué avans de sortir del Monastir, juntament ab las notas que tenia escritas dels documents ja reparats. També és pogueren salvar alguns llibres més moderns que tenia la secretaria..." (AMV. *Notes històriques...*, volum 1 [des de la fundació de Vallldonzella fins a 1599], 333 p.; en concret p. 2).

11. LAURA ROGERS, *Biografía de la Rda Madre Mª de la Esperanza Roca y Roca: abadesa del monasterio de Sta Maria de Vallldonzella y compendio histórico de este monasterio, por una religiosa del mismo; corregida y revisada por el R.P. Jaime Pons*, S. J. Barcelona, Casulleras, 1935, 611 p.

12. Lafany per posar en valor la pròpia història de la comunitat per part de l'abadessa Roca era la continuació natural del treball iniciat durant l'abadiat de Joana de Barutell i de Mercè (1830-1854), quan es començaren a implantar els preceptes de la vida comunitària íntegra. Aquest fou un moment que la mateixa comunitat reconegué com especialment transcendental, motiu pel qual s'inicià el recull de les dades biogràfiques de cadascuna de les monges que formaren la comunitat des del moment d'implantació de la vida comuna, l'any 1853, fins l'any 1922. Es van redactar un total de 53 biografies, recollides en el manuscrit *Delicias del Claustro o sea Relación de la vida y muerte de las religiosas del Real Monasterio Cisterciense de Sta. Maria de Vallldonzella de la presente ciudad de Barcelona, empezando por el*

La segona i última gran destrucció del fons documental monàstic es produí durant la Guerra Civil de 1936-1939 en circumstàncies ben diferents de les de l'any 1909. A l'Arxiu Diocesà de Barcelona és conserva una declaració manuscrita, un esborrany probablement, en la que s'hi exposa la sortida de la comunitat del monestir poques hores després que s'iniciés la insurrecció militar contra la República¹³ i les mesures preses des de la proclamació de la República per tal de salvar la major quantitat possible del patrimoni del monestir, preveient que es pogués donar una situació de violència similar a la de feia trenta anys. Pel que fa a l'Arxiu monàstic, s'optà per repartir-lo; per una part, “dos volums de la crònica” i “altres documents sobre la història del monestir”,¹⁴ foren traslladats al convent de l'Esperança, que la Secció d'Arxius del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic de la Generalitat de Catalunya, dirigida per Agustí Duran i Sanpere, entre d'altres edificis del país, havia habilitat com a dipòsit general d'arxiu per tal de salvaguardar el patrimoni documental de Catalunya dels estralls de la guerra;¹⁵ per altra part, la resta de “llibres de personal”, que entenem que eren els llibres de registre dels diversos oficis de la comunitat, fou repartida entre famílies amigues del monestir.

Les referències sobre la custòdia de la documentació històrica de Valldonzella per part de la Secció d'Arxius són molt escadusseres. La notícia d'ingrés diu que es va fer entrega al “Archivo (Casa Arcedianio)”¹⁶ de 5 libros procedentes del Monasterio de Valldoncella. Comprenden entre volumenes. Notas historicas, Crónica, Copias de ‘Llevadors’, abaciologio, y Documentos varios. (Manuscritos modernos)”.¹⁷ Malgrat aquesta falta de notícies, sí que està documentat que la documentació de Valldonzella va traslladar-se des de l'AHCB al dipòsit del convent de l'Esperança¹⁸ i d'aquell al dipòsit que s'habilità en el monestir de Pedralbes, com ho evidencia un plànol esquemàtic, sense datar, de la distribució dels diversos fons docu-

establecimiento de la Vida Comun que fue a 29 abril de 1853 fiesta de Ntro. P. S. Roberto primer abad del Cister, siendo abadesa la M. I. Sra. Dª Juana de Barutell y de Mercé. Aquest interès per posar en valor les antecessores el trobem expressat en la portada del llibre: “Este libro se escribe para edificación de las religiosas de esta Comunidad”. Les dades de les monges que es recullen en aquest llibre foren extretes del *Libro Registro, en el que constan las vesticiones, profesiones y óbitos* de 1829 a 1932, que tractarem posteriorment.

13. El 10 de setembre de 1936, l'abadessa i nou monges marxaren a Itàlia, on foren acollides en un monestir benedictí de Milà. El 18 de març de 1937 set monges més s'embarcaren direcció a França; cinc d'elles van ser albergades en el monestir cistercenc de Castagniers i dues seguiren fins a reunir-se amb el grup que es trobava a Milà. La resta de la comunitat, trenta-tres monges, s'establiren a Barcelona amb els seus familiars. El grup que es trobava a Milà va marxar l'11 de juliol de 1938, direcció al monestir cistercenc de Tulebras (Navarra), via el pas fronterer d'Irún, per establir-s'hi i esperar la fi de la guerra per retornar a Barcelona. El retorn a Valldonzella d'aquest últim grup es produí l'11 de març de 1939, moment a partir del qual anaren regressant la resta d'integrants. Del monestir, només pogueren utilitzar la caseta de la porteria perquè la resta encara restava ocupada per l'hospital antituberculós promogut per l'Ajuntament de Barcelona. L'ajuntament republicà va impulsar la transformació de nombrosos edificis religiosos de Barcelona en centres de salut, cases de repòs, asils de vells, orfenats, etc. El novembre de 1936 s'acordà l'habilitació del monestir com a hospital antituberculós i el desembre, uns plànols delaten que se'n preveia una ampliació; el gener del 1937 s'acordà una ampliació per donar cabuda a 500 llits (documents diversos referents a Valldonzella, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, en procés d'estudi).

14. Arxiu Diocesà de Barcelona (a partir d'aquí, ADB). *Persecució religiosa de 1936-1939*.

15. ADB. *Persecució religiosa de 1936-1939*. El fet que aquest dipòsit documental es trobés dins de la ciutat feia perillar la salvaguarda dels fons documentals que s'hi conservaven per acció dels bombardejos, per això es decidí desplaçar els fons al monestir de Pedralbes, fora del radi d'acció de l'aviació dels militars revoltats i els seus aliats (Jaume Enric ZAMORA I ESCALA, “Els arxius i el conflicte polític en el segle XX: El cas dels arxius catalans (1931-1939)”. Director: Jordi Casassas Ymbert. Tesi doctoral [en línia]. Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània, 2012, p. 54-55. <<http://hdl.handle.net/10803/83298>> [Consulta: 20, setembre, 2013]).

16. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; a partir d'aquí, AHCB.

17. Arxiu Nacional de Catalunya (a partir d'aquí, ANC), Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic, 1-1-T-8305.

18. ANC, Fons de la Generalitat de Catalunya (II República), Secció d'Arxius, ANC 1-1-8310.

mentals dipositats en aquell monestir.¹⁹ La única data que es pot corroborar és la del 30 de maig de 1939, data del retorn d'aquella documentació a Valldonzella.²⁰

Amb la perspectiva dels fets històrics, podem dir que l'opció que va prendre la comunitat de dividir el seu fons documental entre documentació de caire purament històric (custodiada per la Secció d'Arxius) i documentació amb funció primària, va comportar la destrucció d'aquesta última, ja que els particulars que la custodiaren acabaren desfent-se'n per por a les possibles represàlies en el cas de que fossin descobertes.

LA PRODUCCIÓ DOCUMENTAL DEL MONESTIR

Un aspecte que convé posar de manifest per a l'estudi de Valldonzella, és l'origen aristocràtic o a famílies preeminents de les monges que integraven la comunitat fins ben entrat el segle XX, un tret molt marcat del monestir. La pertinença a un grup social amb més capacitat econòmica no només tingué la seva plasmació en les estructures dels primers cenobis, establerts per a fer vida privada²¹ —al contrari del darrer monestir, que fou aixecat d'acord amb el preceptes de la vida comunitària íntegra—,²² sinó que també és va reflectir en la producció documental; les integrants, malgrat ser membres de ple dret d'una comunitat monàstica, mantenien uns patrimonis personals que havien de gestionar similarmet a com ho feien les dones seglars del mateix estament social, utilitzant els serveis de procuradors que representaven els seus interessos al llarg de tot el país i que responien de la seva gestió generant els documents acreditatius de cada intervenció.²³

La implantació de la vida comunitària íntegra a Santa Maria de Valldonzella a partir del 1853, es produí per la voluntat expressa de les sis monges que en aquells moments formaven la comunitat, en consonància amb el sentir d'amplis sectors de l'Església i de bona part dels creients de l'època. L'anhel de retorn a una vida més pròxima als principis de la Regla de sant Benet ha estat present en el si del monaquisme des de temps remots. Amb la instauració de la vida comunitària íntegra el que es pretenia, en definitiva, era portar la vida monàstica cap a la simplicitat, puresa i despreniment absolut.²⁴

Aquesta implantació es volgué realitzar de manera gradual i realista, permetent una consolidació natural i sense friccions, doncs implicava un notable saccseig en molts àmbits de la vida de les monges. Així mateix, i aquest punt ens interessa especialment aquí, tingué un important ressò en l'àmbit documental.

19. En concret, la documentació de Valldonzella figura en una prestatgeria o armari del passadís de la infermeria. La prestatgeria assignada a Valldonzella també apareix en uns plànols amb llegendes mecanografiades, *Monasterio de Pedralbes. Plano y situación de los Archivos*, amb el número "36".

20. AMV. *Correspondència de Margarida Suñol. Objectes recuperats (1939)*.

21. Les monges vivien cadascuna en una casa particular dins del monestir, acompanyades per criades, esclaves i nebodes, i rebien visites assíduament. Anaven vestides com les dones seculares, menjaven al seu gust i disposaven de rendes pròpies. Sí respectaven les promeses d'observar clausura i estabilitat, i tots els vots, tret del de pobresa, però la vida en comú només es feia durant els àpats (quan es reunien majoritàriament en el refetor) i, especialment, en els actes de cor i els Oficis divins (Josep-Joan PIQUER I JOVER, *Restauració de la vida comunitària íntegra al cenobi de Valldonzella: una lliçó d'història i d'espiritualitat*. Col·lecció Estudis cistercencs; 4. Barcelona: Germandat de Valldonzella, 1968, p. 12).

22. El concepte "vida comunitària íntegra" a Valldonzella fou utilitzat per primera vegada per Piquer, per referir-se a una implementació total i plena de la vida comunitària monacal (*Restauració de la vida...*, 81 p.); desconeixem altres casos on s'utilitzi aquesta nomenclatura, que sovint es limita a "vida comunitària" o "vida comuna", com fa Piquer mateix a *Els Monestirs cistercencs de dones de la Corona d'Aragó al segle XIX: reformes de signe positiu promogudes pels monjos de l'orde exclaustats*. Poblet, Abadia de Poblet, 1966, p. 521-589.

23. Antoni ALBACETE I GASCÓN; Margarida GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir...*, p. 132-150.

24. Josep-Joan PIQUER I JOVER, *Restauració de la vida...*, p. 5.

El procés es copsa a través de l'evolució normativa que regeix la comunitat i que evidencia la decisió ferma d'anar perfeccionant la vida comunitària a mesura que es fonamenta amb la pràctica diària. Els dos textos normatius que reglamentaren aquest nou mode de vida a Valldonzella són, en primer lloc, les *Reglas para la observancia de la vida común que actualmente se observa en el real monasterio de Nuestra Señora de Valldonzella, Orden del Cister, en la ciudad de Barcelona*, de 1853;²⁵ i posteriorment, les *Constituciones en forma de capítulos y artículos (...) del Real Monasterio de Santa María de Valldonzella de Barcelona*, de 1906.²⁶

Les diferències d'extensió i precisió dels temes tractats en ambdós textos ens indiquen que les *Reglas* pretenien inspirar el nou tarannà del dia a dia de les monges, mentre que les *Constituciones* incorporaven una definició clara i sistemàtica de les atribucions específiques de cada un dels oficis que es desenvolupava al monestir. Aquesta nova orientació normativa es concretà amb especificacions sobre el tipus de documentació que els diversos oficis havien de generar per tal de portar un control de la gestió de la comunitat com a grup indivisible.

DOCUMENTACIÓ “RE”-DESCOBERTA A L'ARXIU DEL MONESTIR

Les successives destruccions de l'arxiu de Valldonzella impossibiliten conèixer amb exactitud quina documentació composava el fons monàstic, com s'organitzava i si existien altres fons documentals conservats en l'arxiu. De ben segur que el contingut no devia diferir gaire del d'altres monestirs cistercencs, com el de Santa Maria de Vallbona de les Monges,²⁷ Santa Maria de Cadins²⁸ o Santa Maria de Poblet, malgrat que aquest últim, pel fet de ser un monestir masculí d'una influència notable a Catalunya, va generar unes sèries que difícilment podríem trobar a Valldonzella.²⁹

Malgrat tot, ens podem aproximar a l'arxiu de Valldonzella, encara que sigui de manera superficial i amb llacunes, a partir de les referències que trobem en un conjunt de llibres que van ser localitzats a les acaballes de febrer de l'any 2013, i que identifiquem amb els llibres salvats durant la Guerra Civil i esmentats més amunt sota el nom general de “Notas historicas” i “Crónica”; en el moment que es van trobar, i malgrat el seu interès històric i documental, no va ser possible incloure el seu contingut en el manuscrit de la monografia, amb el que l'editorial ja treballava, sense comprometre l'enllestiment de la publicació i la presentació d'aquesta en el marc de les celebracions del centenari de l'actual monestir, durant el 2013. Quan al 2010 es va fer la cerca de documentació antiga conservada a Valldonzella que havia d'utilitzar-se massivament per a la redacció de la monografia, aquests llibres van passar desapercebuts pel fet de ser llibres manuscrits i haver estat guardats amb la resta de llibres manuscrits de caràcter literari que conserva

25. Aquest text normatiu fou localitzat a l'arxiu del Monestir de Viaceli (Cobrecs, Santander), entre la documentació dels Vicaris generals de la Congregació cistercenca de la Corona d'Aragó i Navarra, per Josep-Joan Piquer i Jover, que el va publicar en el seu treball, *Restauració de la vida ...*, Apèndix 2, p. 65-77.

26. *Constituciones en forma de capítulos y artículos extractados del derecho canónico vigente, de los decretos pontificios, de la regla de San Benito y de las definiciones, costumbres y ritual de la orden cisterciense, para uso de las religiosas del Real Monasterio de Santa María de Valldonzella de Barcelona*. [S.l.]: [s.n.], 1906 [reedició de 1947], 381 p. (a partir d'aquí, *Constituciones de 1906*).

27. Isabel NAVASCUÉS, Carme BELLO, Gener GONZALVO (a cura de), *Inventari de l'Arxiu del Monestir de Santa Maria de Vallbona*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1992, Col·lecció Catàlegs-inventaris d'arxius eclesiàstics de Catalunya; 8, 421 p.

28. Arxiu diocesà i Biblioteca diocesana del Seminari de Girona. 5.5.8 CADINS, monestir <http://www.arxiuadg.org/guia-del-arxiu.php?lleng=cat_&ts=monestirs_esglesies> [Consulta: 17, desembre, 2013].

29. Josep TORNÉ I CUBELLS, “Guia de l'Arxiu de Poblet”, *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona), 71 (1998), p. 841-863.

la comunitat. La informació continguda en aquests llibres té un importància cabdal a l'hora d'abordar el coneixement de la comunitat monàstica perquè ens permet aproximar-nos a una multiplicitats de trets de la vida de les monges.

Aquests documents, com veurem tot seguit, són bàsicament llibres registre, de crònica i de registres documentals. Aquests són els que se citen en la documentació dels arxius de Valldonzella, Diocesa de Barcelona i Nacional de Catalunya que s'han tractat quan s'ha fet esment de les destruccions de l'Arxiu.

Notes històriques del monestir cisterciense de Santa Maria de Valldonzella

En aquells primers anys del segle XX encara quedaven a l'arxiu cinc armaris "amb pergamins, papers i llibres antichs",³⁰ que començaren a ser llegits i se n'extragueren notes per tal de poder redactar la història de la comunitat.³¹ Aquesta tasca d'estudi de la pròpia documentació es veié truncada amb l'esclat de la Setmana Tràgica, moment en el que només s'havia realitzat el treball amb la meitat del fons. Les notes de documents de l'Arxiu redactades fins aquell moment que se salvaren de la destrucció del juliol de 1909,³² posteriorment es van transcriure en els dos volums que porten per títol *Notes històriques del Monestir Cisterciense de Santa Maria de Valldonzella*.

La classificació de l'arxiu monàstic destruït durant la Setmana Tràgica el podem conèixer, molt aproximadament, a través de les cotes documentals que tanquen els registres dels documents aplegats en aquests dos volums. Gràcies a aquestes referències tenim notícia de les sèries documentals que el monestir havia anat generant des de la seva creació a l'Edat Mitjana, sempre tenint present que les vicissituds patides per la comunitat al llarg dels segles de ben segur també provocaren pèrdues, si bé puntuals i de menys importància que les del segle XX.

Altres documents, que juntament amb les *Notes històriques* se salvaren de la destrucció de 1909, també aporten notícies de documentació que es va perdre al llarg del segle XX, com serien els casos de les sèries de llibres de nominació de les religioses, novícies i professes, els de resolucions i eleccions, els de desapropis de les religioses o els d'òbits.

Malgrat que la feina endegada per mossèn Josep Mas no es va finalitzar completament, les *Notes històriques* conèixer amb molta més precisió diferents aspectes dels vuit-cents anys d'història de la comunitat, per exemple, quina era la localització de les diverses possessions immobles, si hi havia una zona amb major concentració d'aquesta o quines rendes s'obtenien d'aquelles possessions, o quin era el grau d'endeutament de la comunitat. A més, aporta informació sobre la Verge del Cor, la icona venerada des del segle XII per la comunitat, podent així complementar el coneixement que es tenia fins ara d'aquesta peça del patrimoni català.

Les *Notes* també podran ajudar a dibuixar amb més claredat el paper social del monestir, donant notícies sobre el grup humà que interactuava amb la comunitat o vivia a redós del monestir, tant de persones lliures com esclaus. Altrament, s'obtindran dades sobre els diversos monestirs destruïts que les successives generacions de monges han habitat al llarg dels segles, i complementarà, per a l'època medieval i gran part de la moderna, la informació sobre la composició i procedència social i espacial de les integrants de la comunitat.

30. AMV. *Notes històriques ...*, volum 1, p. 1.

31. A partir d'aquesta feina, molt probablement sota l'impuls també de l'abadessa Roca, es redactaren un seguit de reculls de dades biogràfiques de les abadesses, per tal d'aprofundir en la història del monestir de Valldonzella. Són tres plec, en alguns casos de papers reaprofitats, on hi ha consignades dades sobre les abadesses del monestir amb la cota documental de la notícia, totes aquestes extrems dels dos volums de les *Notes històriques*.

32. Vegeu la nota 10.

En definitiva, una feina de buidatge, ja endegada, que permetrà trobar noves peces del trencaclosques, que en el futur esperem poder donar a conèixer.

Cal dir que les referències a llibres notarials propis de la comunitat a les *Notes Històriques* són excepcionals, i només fan esment a un llibre que encara es conserva, actualment a l'AHCB, el *Primus liber negociorum monasterii beate Marie Vallis Domicelle, territorii Barchinone*, del notari Antoni Vinyes.³³ En aquest cas, no es pot saber si aquesta manca de referències es deu a que no s'havien pogut treballar abans dels fets de la Setmana Tràgica, o bé a que el fons de Valldonzella no en tenia.

Els llibres de registre i de crònica: nova informació a través dels oficis

Passats els primers moments de desordre que seguiren la destrucció del monestir el 1909, la comunitat volgué, malgrat les dificultats, recuperar la seva vida ordenada, per tal de mantenir el procés d'afermament dels preceptes de la vida comunitària,³⁴ i un dels primers passos fou el restabliment dels oficis de les integrants. Quasi bé la meitat dels oficis contemplats en les *Constituciones* de 1906 generaven sèries documentals per deixar testimoni de la seva actuació en les diverses responsabilitats que tenien. Aquesta documentació és la que es va perdre de forma quasi total durant la Guerra Civil, excepte alguns llibres solts. Alguns dels llibres que es van localitzar el febrer del 2013, produïts pel desenvolupament de cadascun dels oficis, són fins i tot, anteriors a l'entrada en vigor d'aquestes *Constituciones*. Tot seguit desgranem els principals oficis dins de la comunitat i la documentació que generaven.

Pel que fa a l'arxiu i el paper de l'arxiviera, les *Constituciones* no especificaven que hagués d'existir una Arxiviera com a tal, tot i que trobem referències explícites a Arxivieres anteriors a aquest text normatiu. Sí que s'hi especificà que l'Arxiu era responsabilitat de la **Procuradora o Cellerera primera**,³⁵ la qual havia de vetllar per a què l'Arxiu estigués instal·lat en un lloc segur, sec i net, i els documents originals no sortir-ne excepte en cas d'absoluta necessitat i sempre amb la condició de la signatura del sol·licitant, legalitzada notarialment.³⁶

La Procuradora o Cellerera primera era la productora d'un llibre en el que feia constar, seguint un ordre preestablert: 1. tots els títols, drets i productes del monestir, citant els documents; 2. els deutes, si hi eren; 3. tots els diners cobrats durant l'any per qualsevol concepte i les almoines rebudes pel Monestir.³⁷

Una altra responsabilitat era la de **Bossera o Cellerera segona**, que elaborava un llibre de registre on es recollien tots els moviments monetaris de la comunitat i que es conservava dins de la caixa estipulada en l'article 160, on també s'hi guardaven els diners, títols i valors de la comunitat. L'anotació de les despeses també tenia una forma prefixada que consistia, en primer lloc, en el registre del pagament dels deutes, pensions i similars; tot seguit, en les almoines distribuïdes; a continuació, les sumes invertides en la celebració de les misses i aniversaris, i en el culte i la biblioteca; les quantitats entregades per a la manutenció de les religioses; les quantitats esmerçades en la compra de vestit i calçat; les despeses de la infermeria; les quantitats utilitzades per la reparació del monestir; el salari dels dependents del monestir; i per últim, les quantitats destinades a transport i a altres conceptes que s'haguessin tractat durant l'any natural.³⁸

33. AHCB. Fons de caràcter privat. Arxiu Patrimonial, X, lligall 20. Antoni VINYES, *Primus liber negociorum monasterii beate Marie Vallis Domicelle, territorii Barchinone*, 1472, novembre, 28 - 1476, setembre, 10.

34. Antoni ALBACETE I GASCÓN; Margarida GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir...*, p. 303-307.

35. *Constituciones* de 1906, art. 163 p. 62.

36. *Constituciones* de 1906, art. 170, p. 64.

37. *Constituciones* de 1906, art. 162, p. 62.

38. *Constituciones* de 1906, art. 164, p. 62-63.

Altres llibres de registre eren establerts per cadascun dels oficis. Per exemple era responsabilitat de l'**Ecònoma**, la **tercera Cellera**, proporcionar a la comunitat tot el que fos necessari segons manament de l'Abadessa i elaborar el llibre de consignació de les despeses ordinàries i les extraordinàries de la comunitat.³⁹

El control econòmic dels fons del monestir es tancava cada any amb un resum realitzat per dues **Comptadores** –nomenades de forma anual– a partir de les factures i dels llibres amb les operacions realitzades al llarg de l'any per les tres Celleres; amb aquest resum es donava compte a la comunitat de l'administració dels recursos econòmics del monestir i era presentat en una reunió en Capítol.⁴⁰

L'inventari fet per la **Sagristana** i signat per la Superiora, dels ornaments, imatges i objectes del culte, tant de l'església com de la sagristia, és una altra de les sèries documentals que s'estipulen en les *Constituciones* de 1906.⁴¹

La **Secretària**, com passa amb aquest càrrec en altres institucions, era l'ofici que més sèries generava perquè era la responsable administrativa de la comunitat; sota la seva responsabilitat quedava generar els diversos llibres d'actes i de registre dels diversos àmbits del monestir, i és probable que els llibres que es van localitzar a primers del 2013 corresponguin a algunes d'aquestes sèries. La Secretària es quedava còpia doble de tots els documents d'importància,⁴² i tenia la responsabilitat, atorgada per l'Abadessa, de redactar i signar tots els documents oficials que s'expedissin a nom de l'Abadessa o del monestir.⁴³ Igualment era l'encarregada d'impetrar l'autorització eclesiàstica per realitzar l'ingrés, vestició, exploració de la voluntat de les novícies i la professió d'aquelles o la seva sortida, si no perseveraven.⁴⁴ Així mateix, era la responsable de portar al dia el llibre d'actes del Capítol i del Consell de l'Abadessa⁴⁵ i generava tot un seguit de llibres de registre, com el llibre on es consignaven les dades personals de les persones admeses en el monestir⁴⁶ i el que s'hi especificaven els objectes notables i documents importants que aportaven les postulants, i en el que es requeria la signatura d'aquestes.⁴⁷

Els llibres de registre on anualment es feia l'empadronament de la Comunitat⁴⁸ i el registre dels òbits de les monges⁴⁹ també eren generats per la Secretària, com per exemple el volum localitzat el febrer 2013, que porta per títol *Libro Registro, en el que constan las vesticiones, profesiones y óbitos de cada Religiosa, del Real Monasterio de Sta. Maria de Valldoncella. 1829-1932*. En la segona pàgina del llibre, ja s'hi explica que l'objecte d'aquest era aplegar les dades de les admissions, professions i òbits de les monges perquè, malgrat que el monestir en el moment d'iniciar aquest registre comptava amb 627 anys d'història, no existia cap registre on es consignessin aquelles dades, tret de dos llibres antics, l'un que contenia la relació simple de les components de la comunitat en el període de 1691 a 1834 –amb la signatura “L, número 9”–, i l'altre, que abraçava el període de 1691 a 1805, –amb la signatura “L, número 6”– del qual en el *Libro Registro* de 1829-1932 es diu que era “bastante extenso en la relación que hace, asi en admisiones como en profesiones y elecciones de Abadesa”. Val a dir que pel que fa a la informació sobre els òbits de les monges, a l'Arxiu del monestir també existeix un plec amb el títol *Calendario de las religiosas difuntas*, on consten les dates de les defuncions de les monges, sense cap altra dada, pel període 1830-1930.

39. *Constituciones* de 1906, art. 165, p. 63.

40. *Constituciones* de 1906, art. 167, p. 63-64.

41. *Constituciones* de 1906, art. 204, p. 72.

42. *Constituciones* de 1906, art. 178, p. 66.

43. *Constituciones* de 1906, art. 171, p. 65.

44. *Constituciones* de 1906, art. 179, p. 66.

45. *Constituciones* de 1906, art. 157, p. 60 i art. 175, p. 65.

46. *Constituciones* de 1906, art. 173, p. 65.

47. *Constituciones* de 1906, art. 174, p. 65.

48. *Constituciones* de 1906, art. 176, p. 66.

49. *Constituciones* de 1906, art. 180, p. 66.

Entre els llibres antics localitzats el febrer de 2013, n'hi ha un altre que porta per títol *Llibre de las Religiosas profesas y novicias que quiscun any existexen en lo Monestir, y de la Mort de ellas en la Llibreta adjunta*. La “llibreta” on es consignaren les defuncions no ha estat localitzada. Pel que fa al llibre, es tracta d'una relació anual de totes les components de la comunitat, des de l'any 1691 fins a l'any 2000. Aquest podria tractar-se d'un dels dos que s'esmenten en el *Libro Registro* de 1829-1932, continuat més enllà del 1805 o 1834, malgrat que no hi consta cap de les dues cotes arxivístiques que se citen en la nota introductòria de la pàgina dos del *Libro Registro* de 1829-1932.

A aquest *Llibre de las Religiosas profesas y novicias...*, se li van afegir, en algun moment indeterminat –que ens inclinem a ubicar en el segle XIX, pel traç de l'escriptura i per la cronologia de les dades que aporta–, tres folis, on s'informa dels salts cronològics en la consignació de les dades. El registre s'inicià el 1691 i es feu de manera regular fins el 1793; del 1793 fins el 1801, només es donà nota de les entrades i defuncions de les monges i se'ns remet al nombre total a l'any anterior amb la fórmula “las mateixes religioses que en...”; de 1801 a 1829, no hi ha referències; les següents entrades regulars i sense llacunes són les corresponents als anys 1830 i 1835; i a partir de 1835, tornar ha haver-hi un salt fins el 1848, que coincideix amb l'exclaustració que patiren.⁵⁰

Certament, amb aquests documents de registre de les integrants de la comunitat, podem tenir una imatge molt precisa de la composició humana del monestir i un primer dibuix de la xarxa de relacions que connectava la comunitat amb les principals famílies barcelonines i catalanes, i per tant, com el cenobi s'inscriu en la societat de la seva època als llarg dels segles.

La Secretària també era l'encarregada de portar al dia un dietari on s'anotaven els esdeveniments més notables que afectaven la comunitat.⁵¹ D'aquest també n'han quedat mostres, i com en el cas anterior, trobem que el volum més antic d'aquesta sèrie és anterior a l'entrada en vigor de les *Constituciones* de 1906, tal com indica el seu títol, *Libro de Elecciones, Nombramientos de destinos, Disposiciones dadas por la M. Ite. Sra. Abadesa del Real Monasterio de Santa Maria de Valldonzella, con otras cosas notables: empezado en 7 Febrero de 1883, y abrazando en su contenido desde el principio del Abadiato de Dª Antonia Mestre y Solá, con algunas notas anteriores a la fecha de su elección*. Aquest llibre es va cloure quan la comunitat passà a viure en l'actual monestir modernista i ve seguit de dos volums més de crònica, amb una cronologia que s'allarga de 1913 a 1930.

Així doncs, mercès a aquests llibres de crònica trobats coneixerem amb molta més precisió el dia a dia de la comunitat pel període de 1883 a 1930, i com visqué tant els esdeveniments propis, interns al monestir, com els fets històrics dels que fou testimoni i partícip; en definitiva, és la veu del monestir que ens narra la història pròpia i la del país.

CONCLUSIONS

La importància dels documents localitzats el 2013 rau en el fet que ens permetrà ampliar el nivell de detall i d'aprofundiment del coneixement de la comunitat de Valldonzella des d'un punt de vista intern, de la perspectiva del propi monestir que en fou el productor, retrobant així la pròpia veu de la comunitat al llarg dels anys, que s'anirà combinant i completant amb les veus d'institucions que també ens parlen de Valldonzella.

La necessitat de comprendre el perquè s'ha conservat una documentació concreta, ens ha portat a reconstruir sumàriament la història i les característiques de l'arxiu de Valldonzella i extreure dues conclu-

50. Antoni ALBACETE I GASCÓN; Margarida GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir...*, p. 151-153.

51. *Constituciones* de 1906, art. 177, p. 66.

sions rellevants: en primer lloc, s'ha posat de manifest que l'arxiu de Valldonzella hauria patit dues destruccions crucials, la primera i decisiva, durant la Setmana Tràgica, i una segona, que afectà especialment la documentació de producció més recent, durant la Guerra Civil (els documents descoberts el febrer de 2013 formen part del volum salvat als volts de 1936); descartem així una destrucció durant moments com la Guerra dels Segadors o altres situacions de conflicte, en que les monges salvaren, sinó la totalitat, sí la major part del seu llegat. Segonament, i a mesura que s'ha aprofundit en el coneixement de com la comunitat va generar i organitzar la seva producció documental, és possible que en un primer moment la gestió documental s'hagués fet de forma no reglada, les sèries s'haurien generat en funció de la producció documental que responia a les necessitats de control del dia a dia de la comunitat, però a mesura que es regularen els diferents aspectes de la vida del cenobi també es va voler establir, amb la instauració el 1906 d'unes normes d'organització internes, quines sèries documentals s'havien de produir en el si del monestir.

En definitiva, aquest treball posa de manifest el potencial de la documentació salvada de les destruccions i ofereix unes pinzellades de la riquesa que aquests nous registres i notes, combinats amb la voluminosa documentació conservada en altres centres d'arxiu, poden aportar a futures recerques sobre la història de Valldonzella.